

ЗБЕРЕЖЕННЯ СВЯТО-ДМИТРІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА БУКОВИНІ В УМОВАХ ІСНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ: ПРИКЛАД СЛУЖІННЯ БОГОВІ

У статті висвітлюються прийоми руйнування радянською владою православних церков на Буковині та боротьба буковинців за їх збереження на прикладі Свято-Дмитрівської церкви с.Рівня (нині мікрорайон м.Вижниця) Чернівецької обл.

Ключові слова: Свято-Дмитрівська Церква, "освоєння церков", релігійна спільнота, архітектура дерев'яної церкви, музей народної архітектури і побуту.

Актуальність теми полягає у можливості простежити руйнування православних церков радянською владою у 60-80 рр. ХХ ст., коли в умовах побудови "комуністичного суспільства" та виховання людини "комуністичного завтра", КПРС у Третій програмі партії поставила завдання викоринити на Україні матеріальну базу православних церков, як носіїв віджилих капіталістичних класів і націоналістичної свідомості.

З метою ліквідації церков радянською владою створювались комітети, комісії з відповідальних працівників, науковців, активістів і пропагандистів, завданням яких була ліквідація храмів, вивезення церковного майна, як негативних елементів в "країні розвинутого соціалізму".

При цьому пропагандистські апарати проводили активну роботу у напрямку дискредитації релігії, використовуючи наукові досягнення та відкриття, за допомогою яких, намагались довести відсутність вищих божественних сил та потойбічного світу. Під час знищення культових споруд влада повсякчас вдавалась до методів переслідування і цькування віруючих і духовенства, створення умов при яких діяльність релігійних організацій ставала просто неможливою.

Щоб зліквідувати ту чи іншу церкву, власті з різних причин знімали з реєстрації громаду, забирали від церковної "двадцятки" ключі від церковних дверей, далі вивозили у невідомому напрямку коштовне церковне майно: хоругви, ікони, золоті і срібні чаші раритетні церковні книги тощо. Потім впроваджували у дію провладний "План освоєння культового приміщення". Щоб віруючі не повернули собі церкву (а такі випадки траплялись), районні та обласні власті рекомендували освоювати церкви під колгоспні склади, шкільні приміщення, спортивні зали, бібліотеки, архіви, або вивозити церковні споруди до музею народної архітектури і побуту у Чернівцях, про що описується у статті.

Знищуючи одним розчерком пера культові споруди – бездумно відправлялись в небуття цінні історичні пам'ятки, предмети культового вжитку, які були не тільки важливою складовою атрибутикою духовних обрядів, але й становили грандіозну культурну спадщину українського народу, як індикатора самобутності етносу, що сьогодні вже не можливо відновити.

У статті висвітлюється одна із спроб вивезення Церкви Святого Дмитрія (м. Вижниця) до «музею під відкритим небом» у м. Чернівці та боротьба окремих людей громади за її збереження на місці, завдячуючи яким, церкву пощастило зберегти і не віддати на знищення тоталітарній машині.

Метою публікації є висвітлення методів і способів нищення церков радянською владою на прикладі однієї з них у м. Вижниця на Буковині.

Наукова розробка проблеми. Вивчення історії руйнування церков радянською владою на Буковині перебуває у початковому стані. Частково вона відображена у праці "Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини)" кандидата історичних наук Сергія Яремчука, у якій, поміж іншим, розповідається про закриття та руйнацію храмів у краї [2]. Найбільше інформації з цього питання зберігається у Державному архіві Чернівецької області (далі ДАЧО) у двох фондах 621 і 623, які стосуються діяльності Уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР та уповноваженого по Чернівецькій обл.

Виклад матеріалу. В мальовничому передгір'ї Карпат – Вижниччині, збереглося чимало унікальних історичних архітектурних пам'яток релігії, які для релігійних течій, вважаються святинами і є обов'язковими для відвідування. Незважаючи на радянські переслідування, багато православних споруд, яким сотні років збереглися й по сьогоднішній день відкриті для відправлення Богослужінь.

Так, у м. Вижниця (мікрорайон «Рівня») знаходиться старовинна православна Свято-Дмитрівська церква, доля якої могла скластися цілком трагічно, але сьогодні вона радує місцевих мешканців своїм унікальним архітектурним стилем та затишною атмосферою служіння.

Як свідчать архівні документи, місцеві владні чиновники, вислугуючись перед керівництвом з центру, а також засвідчуючи свою відданість комуністичному режиму, намагались всіма шляхами викоринити «опіум для народу» з мас. З цією метою, прикриваючись необхідністю використати згадану церкву як музейний комплекс, прагнули позбутись ненависної комуністичній владі культової споруди, аби позбавити віруючих "спокуси" відновити діяльність церкви чи збиратись в ній нелегально.

На початку 1980-х рр. в Чернівецькій області розпочалося створення обласного краєзнавчого музею архітектури і побуту під відкритим небом. Для наповнення території експонатами, спеціально створена комісія з числа партійних працівників, науковців та архітекторів здійснювала пошук і відбір підходящих будівель, які можна було б розподілити по відповідних територіально-краєзнавчих зонах. Зокрема, у одну з таких під назвою «Прикарпаття» планувалось перенести зазначену Свято-Дмитрівську церкву. Аргументацію вибору саме даної споруди для перенесення можемо побачити у «Заклученні на розібрання та перенос будівлі недіючої Дмитрівської православної церкви і дзвіниці в с.Рівня Вижницького району Чернівецької області», підписане Уповноваженим у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Чернівецькій області 12.04.1982 р. та адресоване у Раду у справах релігій при Раді міністрів СРСР, а також відповідному органу при Раді Міністрів УРСР.

У згаданому документі пояснюється: «Релігійна спільнота в с.Рівня знята з реєстрації рішенням Ради у справах релігій при РМ СРСР (протокол № 22 від жовтня 1962 р.). З тих пір церковна споруда в релігійних цілях не використовується, культового майна в ній немає, ключі від неї знаходяться в органах влади. Споруда на обліку пам'ятників архітектури не перебуває. Інтересу до неї віруючі не проявляють, свої релігійні потреби задовольняють в діючих РПЦ сіл Виженка і Чорногузи, розташованих, відповідно, в 3-5 км. від с.Рівня. Закрита будівля до цих пір не використовувалась в суспільно-корисних цілях через віддаленість її розташування. В зв'язку із створенням в облцентрі музею народної архітектури і побуту, згадана культова споруда пропонується для перенесення на територію музею в зону «Прикарпаття». На цей рахунок дирекція музею представила відповідні заяви Чернівецькому облвиконкому» [1, арк. 46].

Окрім вказаної церкви така ж доля очікувала церкви в с. Кошелівка Сторожинецького району та церкви с.Бисків Путильського району, які теж планувалось розташувати у відповідних зонах музею [1, арк. 48].

Вражає цинічність працівників партійних органів, з подачі яких святині перетворювали у звичайні експонати, переобладнувались під різноманітні суспільно-корисні приміщення (склади, клуби, виставкові зали тощо), а то й просто знищувались шляхом розбору, адже для нащадків повністю втрачались неповторні пам'ятки історії та намолені церкви, які засвідчують шедеврально майстерність українських митців і майстрів.

Так, з «довідки на Дмитрівську православну церкву з м.Вижниця вул.Разторгуєва, 13 (Нагірна, 13) Чернівецької області» можемо отримати певні уявлення про унікальність даної релігійної споруди: «Церква побудована на початку-середині XIX ст. (в різних джерелах наводяться різні дати – 1820 р., 1860 р.). В архітектурі храму яскраво прослідковується вплив шкіл сусідніх районів України.

Планування традиційне, трьохскладове – притвор, наос, вівтар. Ці функціональні частини храму розміщені в окремих зрубах. Всі три зруби, з яких складений храм, різняться між собою. Притвор в плані квадратний. Вівтарний зруб має однакову ширину з притвором, але його кути зрізані і він являє собою огранену апсиду. Центральний зруб являє собою восьмигранник

витагнутий у напрямку «північ-південь». Пізніше храм добудовувався і його першочерговий вигляд був змінений. До притвору із західної сторони добудовано тамбур (іоанчик), з південної сторони вівтарного зрубу добудовано ризницю.

Основні зруби храму і прибудови опираються на фундамент, складений з плоского каміння. Так як церква стоїть на схилі, то фундамент також призначений для згладжування перепадів місцевості, особливо відчутних в поперечному напрямі зрубу(...). Фундамент обмазаний глиною, побілений і покритий дашком.

Над фундаментом піднімається перший ярус церкви. В ньому виділяється більший по розміру восьмигранник центрального зрубу. Всі три зруби нижнього ярусу храму оббиті гонтом. Кінці кожної деталі обшивки загострені, так що кожен ряд має вигляд зубчастої лінії.

Освітлюється нижній ярус двома вікнами в притворі, двома вікнами (в північній і південній гранях) нижнього восьмигранника центрального зрубу і вікном східної частини апсиди. Вікно прорубане також в східній частині ризниці. Перші чотири вікна мають по чотири горизонтальні і вертикальні ділення, два останніх зроблені в три просвіти і мають по три горизонтальних ділення.

Накритий перший ярус складним вальмовим дахом. Центральний, більший за розмірами восьмигранник, має дах з меншим уклоном... Всі частини нижнього зрубу покриті гонтом, при чому останній ряд гонту загострений, що надає невеликому виносу церкви вишуканий вигляд.

Крізь заливи різнопланові нижні зруби переходять в восьмигранники другого ярусу. Аналогічно першому ярусу, другий ярус також по всій площині обшитий гонтом. Оформлення обшивки другого ярусу також аналогічно оформленню першого ярусу.

Купола, які прикривають восьмигранники другого ярусу – наметового типу. Навет на вісім граней. Купола відділені від зрубів профілями-перехватами.

Над куполами вмонтовані ліхтарі з імітацією світлових щілин у всіх восьми гранях. Над куполами розташоване звуження доверху. Звуження переходить у циліндричну опору для хреста.

Хрести над храмом металеві, ажурні. Над центральним зрубом хрест шестикінецьний, над притвором і апсидою чотирьохкінецьний. В основі хрестів лежить півмісяць. У вузлових точках хрестів – металеві випуклі накладки (пуклі). Біля основи і центру хреста пуклі круглі, на кінцях – ромбовидні.

На захід від церкви стоїть дуже проста двоярусна дзвіниця. Дзвіниця в плані квадратна. Каркас обшитий дошками, а поверх дощок – гонтом. Верх дзвіниці розширений для кращого поширення звуку. Дах наметової форми, «чотирьохскатний», критий драпкою. В центрі на металевому стрижні – кований чотирьохкінецьний хрест, аналогічний хрестам над притвором і апсидою.

В цілому цей комплекс, а особливо багатозрубна будівля самої церкви з її ускладненими об'ємами, живописними горизонтальними і вертикальними діленнями, по своїй вишуканості переважає багато інших подібних комплексів культових споруд.

Сприяє приємному враженню також і місце розташування комплексу. Ускладнений рельєф, величні ялини довкола кладовища, на яких стоять церква і дзвіниця, створюють неповторність їх вигляду.

Церква рекомендована для переносу на територію Чернівецького музею народної архітектури і побуту в зону «Прикарпаття» [1, арк.49-51].

Як бачимо із тексту документу, про красу та витонченість храму роботи народних майстрів з невідомим захопленням писав автор – тодішній директор Чернівецького музею народної архітектури і побуту К. Павельчук.

Дійсно, неможливо не побачити неповторність та самобутність архітектурного стилю в якому побудована церква, проте час невблаганний, а тому навіть святині потребують догляду і ремонту. Саме на такому факторі часто спекулювали відповідальні за знищення релігії в СРСР та в Україні зокрема. Швидко, по відпрацьованому механізму, видавались експертні акти про аварійний стан культових споруд, на підставі чого вони підлягали зносу.

Цьому сприяв той факт, що громади, шляхом спекуляцій, знімалися з реєстрації, у зв'язку із чим церкви залишались без догляду. До прикладу наведемо один із таких методів, яким користувались «для зниження релігійності серед населення». Однією з необхідних умов реєстрації

церковної громади була наявність т.зв. «двадцятки» – органу управління общиною. Під час процедури її погодження до складу намагались ввести громадян, які піддавались впливу, були підконтрольними, проживали у віддалених населених пунктах чи були маргінальними відносно релігії. Надалі, вказаних осіб різними способами виводили зі складу органу управління церкви, що автоматично надавало юридичні підстави для позбавлення легалізації громади.

Вказана доля не минула і громаду описуваної нами Дмитрівської церкви на околиці «Рівня» м. Вижниці (знята з реєстрації у жовтні 1962 р.), через що церква 20 років не підтримувалась у належному стані. В акті технічного стану зазначеного храму від 03.02.1982 р., комісією у складі районного архітектора, старшого інженера відділу будівництва Чернівецького музею народної архітектури і побуту та представника Вижницького управління сільського господарства, зроблено наступне заключення: «дерев'яні конструкції знаходяться у задовільному стані і підлягають заміні на 30-40 %. Гонтове покриття підлягає заміні повністю. Конструкції куполів придатні на 30-40%» [1, арк. 52].

Проте, незважаючи на пророблену роботу представниками органів влади по перенесенню споруди на територію Чернівецького музею народної архітектури і побуту, наявність належної документації та погоджень вищих контролюючих органів в сфері релігії, в повідомленні виконкому Вижницької районної ради народних депутатів Чернівецької області від 30 травня 1983 року зазначається, що культове приміщення, яке знаходиться у м.Вижниця на околиці Рівня освоєно під «будинок панахид» [1, арк. 210].

Ось таким чином офіційні документи того часу описували історію руйнації культових споруд на Буковині. Але справжньої суті процесів закриття, знесення (перенесення), освоєння під господарські потреби тощо, а також долі людей пов'язаних із даними церквами не відображались взагалі, або зазначались вкрай мізерно. У зв'язку із цим, встановлення істини є досить складним моментом, оскільки свідків тих подій залишилось мало.

Автору вдалось зустрітись з кількома учасниками боротьби за відновлення церковної споруди, а також дізнатись певні способи діяльності радянської влади по знищенню релігійності на території області.

Так, зі свідчень очевидців тих подій – мешканців мікрорайону «Рівня» Чолана О.Ю. (на даний момент є старостою Свято-Дмитрівської церкви) та Досяка М.С. (один з найактивніших борців за відновлення храму) процедура закриття церкви відбулася в стилі тоталітарно-репресивного радянського режиму, який був далеко іншим, ніж офіційно відображений у документальних даних.

Так, у далекому 1962 році, вказаний мікрорайон був окремим селом, що мав свою сільську раду. Мешканців у селі було небагато, а тому прихожан у церкві налічувалось близько 70-80 чоловік. Розпорядниками та доглядачами храму були подружжя Досяків – Марія (старша церковна сестра) та Іван (староста церкви), у яких зберігались ключі від культової споруди. На час вказівки з тотального закриття церков і молитовних будинків, місцеві чиновники намагались всіма доступними методами, включаючи і репресивні, «переконати» людей у доцільності зняття громад з реєстрації та припинення функціонування храмів. Не оминула така доля і сім'ю Досяків. В той період Марія працювала листоношею, два сини – Ілля та Петро працювали в галузі освіти. Зважаючи на це, керівництво органу місцевого самоврядування запропонувало «компроміс» – Марія та Іван не перешкоджатимуть у негайному закритті церкви без зайвого розголосу і паніки серед населення, а «доблесні» партійні керівники не позбавлятимуть її та дітей роботи (а відповідно і засобів існування) та не здійснюватимуть цькування й переслідування. Побоюючись негативних наслідків, подружжя Досяків вимушене було передати ключі від церкви до сільської ради.

Не викликала така ситуація і особливих протестів зі сторони священника (зі слів співрозмовників його прізвище було Сібіковський), оскільки храм на той час відносився до юрисдикції РПЦ, а остання переважно жодних заперечень відносно скорочення кількості приходів не висловлювала, а подекуди навіть і сприяла. Проте, звинувачувати духовенство чи людей також не буде досить правильним, адже побоювання за власні сім'ї, рідних і близьких не

були безпідставними, оскільки багатьом було відомо, що ставалось із тими, хто переходив дорогу радянській репресивній машині.

Минали роки, церква залишалась без нагляду. Аж раптом на початку 80-х років минулого століття, розгорнувся процес створення в Чернівцях музею під відкритим небом, а тому, спеціально створена комісія розпочала відбір експонатів, які можна було б перенести на території майбутньої установи. Так, Павлюк С.П., який на той час перебував на посаді головного архітектора м. Вижниця, зазначив, що крім Дмитрівської церкви, як можливий експонат, розглядалась також церква у с.Виженка, яка є набагато старішою та мала також досить цікаву історію. Зокрема, за народною легендою, в останній вінчався один із синів Богдана Хмельницького. Проте, її архітектура є набагато складнішою, а сама церква набагато більшою, що значно ускладнювало б процес розбору і переносу споруди, а тому комісія відхилила її кандидатуру.

Викликав певні сумніви у співрозмовників і той момент, що у документах зазначалось про відсутність заперечень і масових протестів серед місцевого населення в разі переносу церкви, адже, як зазначає О.Чолан, місцеві мешканці приймали активну участь у підпільному русі ОУН-УПА та були досить віруючими людьми. Крім того, процедура конкурсного відбору, огляду та документального оформлення проводилась за «зачиненими дверима» чиновницьких кабінетів, у зв'язку із чим вся ситуація була невідома місцевим жителям.

Чому ж не вдалось реалізувати наміри по переносу красунь-церков у музей? Павлюк С.П. припускає, що причиною виступили ряд моментів. Зокрема, висока вартість проекту та його складність. Адже дерев'яні конструкції перебували у занедбаному стані, а тому порушення цілісності призвело б до їх руйнації, необхідності відновлення та втрати автентичності. Іншим фактором виступала складність побудови та відсутність фахівців, які б мали відповідну кваліфікацію.

Крім того, небезпідставні побоювання зі сторони партійних органів викликала можливість масових заворушень серед громадян, адже в «повітрі» уже дзвеніли перші ноти падіння радянської держави: починалась економічна криза, тривала криза верховного керівництва (старі вожді мінялись один за іншим). Країна тріщала по швам, «залізна завіса» падала дедалі швидше, Радянський Союз лихоманило від діяльності інтелігенції та політиків нового покоління, які не підтримували консервативну ідеологію старої верхівки та вимагали реформ.

Також, поживавувались процеси й у релігійному середовищі. Дедалі активніше в духовенство йшли молоді, більш освічені особи, які боролись за відкриття раніше закритих храмів і домів молитов, а також проти бездуховності та падіння моральності. Проте, переконані активісти-атеїсти все ще не здавались, й надалі намагаючись активізувати спадаючий процес дерелігізації.

Обкоми партії вимагали пришвидшення процедури освоєння культових споруд у господарських цілях, щоб не допустити відновлення їх використання за належністю. Але й тут більш-менш розумні місцеві керівники вдавались до певних хитрощів. Так, з метою уникнення загострення із населенням, обирався, в деякій мірі компромісний метод. Із запропонованих верхівкою різновидів освоєння (складські приміщення, музеї, клуби та ін.) обирався варіант «будинку панахид», або «складське приміщення для похоронного інвентарю», що в цілому не завдавало жодної шкоди церковній споруді та не викликало негативу серед віруючих. Тому тодішнім міським головою м.Вижниця було запропоновано повідомити про переобладнання Дмитрівської церкви у «будинок панахид» [1, арк. 210]. Саме переобладнання зводилось до відмежування темною тканиною іконостасу від решти частини храму, що, таким чином, дозволило зберегти храм та оздоблення від руйнування.

У 1989 році ініціативна група, у складі 3 чоловік, з числа місцевих мешканців, вирішила домогтися відкриття зачиненої церкви, для чого почали оббивати пороги місцевих чиновницьких кабінетів. Не отримавши жодного результату, вони вирушили в м.Київ до Уповноваженого Ради у справах релігій при РМ УРСР. Проте й там отримали відповідь про відсутність таких повноважень.

Не втрачаючи надії делегація вирушила до Москви в Раду у справах релігій при РМ СРСР і на власне здивування в той же самий день отримали дозвіл на відновлення діяльності храму.

Ось таким чином, на прикладі маленької церкви, купки небайдужих патріотів наполегливістю та завзяттям домагались почергового відкриття та відбудови багатьох храмів, що є невід'ємною частиною історії українського народу, його боротьби й нескореності агресорам.

На наш час в Дмитрівській церкві в мікрорайону «Рівня» щонедільно проводяться богослужіння священиком Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ КП Ю.Джумариком. Громада, яка налічує 500 чоловік, гостинно запрошує відвідати храм та помолитись в старовинній церкві, щоб у повній мірі відчути майстерність, велич та незламність духу українського народу.

Отже суспільно-релігійні відносини на Україні в роки тоталітарного режиму радянської влади в цілому, можна віднести до репресивно-ідеологічної та інформаційної війни, яка велась проти релігії та церкви зокрема. Держава, в особі компетентних органів, виробляла ряд стратегій боротьби спрямованих на викорінення залишків релігійності, яка, на думку «советських» ідеологів, негативно впливала на громадян та розбудову соціалістично-комуністичного майбутнього. Вважалося, що релігійна сфера є ядром розвитку вчення, яке суперечило офіційній радянській ідеології, а релігійні організації п'ятою колоною, на базі яких розігрувалися розвідувальні і диверсійні заходи країн агресорів (США, Великої Британії тощо).

У зв'язку з викладеним, необхідно було віднайти більш-менш законні засоби позбавитись суперника, не викликавши при цьому негативної реакції і осуду світової спільноти. Для цього, в законодавстві створено схеми, які дозволяли легальним шляхом ліквідувати релігійні громади, а залишені, буцімто, без нагляду церковні споруди знищувати, або використовувати за нецільовим призначенням.

Та попри все, було багато небайдужих громадян, які, хоч і далекі від таких інформаційно-юридичних технологій та політичних стратегій, воліли одного – зберегти духовне життя для себе і нащадків. Купка людей, не боячись репресивних заходів, грудьми ставала на захист церков не допускаючи їх руйнації.

Таку боротьбу ми бачимо на прикладі невеликої громади Свято-Дмитрівської церкви с.Рівня Вишницького району, які використовуючи ті ж самі лази в законодавстві (шляхом заявлення використання під будинок панахид) не дали збездіяти релігійну святиню. А уже згодом, домоглися відновлення її нормального функціонування.

Варто відзначити, що з настанням так званого періоду «відлиги» в СРСР багато релігійних спільнот домоглися скасування заборони проведення богослужінь в закритих церквах, проте і в той час це був складний і тернистий шлях, який нерідко ламав людські долі.

Література

1. Фонд Р-623. Уповноважений Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області, опис 2, одиниця зберігання 313. – «Документи о результатах сноса и использования ранее закрытых культовых зданий за 1981-1983 гг. (выписки из протоколов, заключения, информации)», 210 арк. (1981-1983 гг.). Государственный архив Чернівецької області.
2. Сергій Яремчук. Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємовідносини) / Яремчук Сергій. – Чернівці, «Рута», 2004. – 352с.

Viktor Bodnar

Saint Demetry Church in Bukovyna in the conditions of the Soviet power: the example of religiosity

In the article it is outlined the methods of destroying of Orthodox Church in Bukovyna by Soviet power. Also the author considers the facts of its functioning at the example of Saint Demetry Church in the village Rivnia (Vizhnytsia district).

Keywords: Saint Demetry Church, transformation of Churches, village Rivnia, Church architecture, open museum.

Надійшла до редакції 12.11.2014 р.